

Ako na jeden z najpresvedčivejších dokumentov dovolím si upozorniť na list Nauma Gaba Herbertovi Readovi z júla 1944. Jeho autor — ako je známe — je umelec, ktorý vo svojom čase vystupoval dosť ostro proti tzv. sociálnej utópii produktivistov, nazývajúce sociálnu angažovanosť „opičím snom“ a opojným delíriom. Toto svoje — mierne povedané — zdržanlivé stanovisko voči novej sociálnej skutočnosti dokumentuje autor napokon aj tým, že odchádza so svojim bratom roku 1920, na rozdiel od Kandinského a iných, trvalo zo Sovietskeho zväzu. A práve tento autor proklamuje v spomenutom liste roku 1944: „Abstraktnosť nie je dôvod, prečo nazývame svoje dielo konštruktívnym. Jadro konštruktívnej idey, ku ktorej sa priznávam, nie je totiž abstraktné. Táto idea znamená pre mňa viac. Zahŕňa celý komplex ľudských vzťahov k životu. Je to spôsob myslenia, tvorby, vnímania, žitia. Konštruktívna filozofia uznáva iba jeden prúd v našom bytí — život. Konštruktívny je každý predmet alebo čin, ktorý rozširuje život, poháňa život vpred a pridáva k nemu to, čo spôsobuje rast, expanziu a vývoj. Ako, to je významove druhoradá.“⁷

Zaujímavý je, pravda, i druhý pól vzťahu, nabádajúci skúmať, nielen ako nová spoločenská skutočnosť ovplyvnila konštruktivistov, ale aj opačne, ako si konštruktivisti trúfali ovplyvniť a formovať samu skutočnosť. Vo vlastných zdrojoch konštruktivistického hnutia spočíva totiž postoj, ktorý by sme azda nazvali imanentným futurologickým momentom. Je to vnútorne organicky zabudovaná idea anticipácie budúcnosti, poňatie umenia ako koncepčného sociálne organizujúceho prvku. Odvolávam sa znova na Teigeho. „Konštruktivisti neprihádzajú s návrhom na nové umenie, ale s plánmi nového sveta, s programom nového života. Nerealizujú nejaké estetické teórie, tvoria nový svet. Prichádzajú proste s návrhom novej zemegule.“⁸ Táto predstava alebo viera dodáva jej nositeľom silu i v nutných zrážkach s predstaviteľmi hnutia, z ktorého pôvodne vyšli. Lajos Kassák, autor ovplyvňujúci i slovenskú avantgardu, píše roku 1919 Bélovi Kunovi známy list, v ktorom nepokryto dáva najavo, že „cieľom života nie je triedny boj, ten je iba nástrojom na dosiahnutie absolútneho človeka... Byť proletárom nie je osud, ale stav, ktorý možno zmeniť.“⁹ Ako vieme, toto sebavedomie lavicovo-konštruktívnych umelcov dáva isté imanentné predpoklady

permanentnej úchylky, ktorá bola politikmi často hodnotená ako trockizmus.

Isté je, že v základe celého tohto umelecko-estetického prúdu je bytostný internacionalizmus, snaha novo a nadnárodne vidieť a formulovať umelecké problémy. Český filozof Robert Kalivoda v úvode k Teigeho *Zobraným spisom* prirovnáva avantgardnú českú kultúru 20. storočia k dobe predbielohorskej, pripomínajúce tu známy český Majestát a Tolerančný patent cisára Jozefa, ktorý uzákonil slobodu náboženského vyznania, najväčkorysejšie historické akty tzv. českej politiky. „Čo je na tom vôbec českého“, pýta sa filozof a odpovedá: „na jednej strane vôbec nič. A v tom je práve jeho národná veľkosť, podobne ako veľkosť národného vedomia revolučného ľudu Francúzska spočíva nie v tzv. francúzstve, ale v občianskosti.“¹⁰

3. K formulácii osobitostí domácich prúdov

Po týchto všeobecných poznámkach chcem sa pokúsiť o niečo zdanlivo protirečivé, totiž o vydelenie špecifických stredoeurópskych koreňov týchto širokých, ako sme doposiaľ právom konštatovali — internacionálnych dejín konštruktivismu. Vlastná myšlienka pokúsiť sa — popri známych faktoch a súvislostiach z dejín ruského, nemeckého, holandského a západoeurópskeho konštruktivismu — objasniť fenomén stredoeurópskeho konštruktivismu ako zvláštnej tendencie medzinárodného avantgardného hnutia, vychádza z jednej poznámky Siegfrieda Giedeona, tuším z roku 1935. Tento vynikajúci predvojnový kritik architektúry upozornil totiž už pred tridsiatimi rokmi na zaujímavý fakt, že v prvých radoch priekopníkov nového hnutia nestoja autori z USA, Francúzska či Anglicka, ale práve umelci z tých krajín, kde je najmenej rozvítá technika, t. j. z Ruska, Maďarska, východného Nemecka (a nie Porúria), Poľska atď. V konštruktivistickom hnutí nejde o akýsi reflex novej civilizácie, ale o nadskutočný sen o technike, o ideálne rekompensovanie toho, čo reálne ľuďom práve v týchto krajinách v každodennom živote najviac chýba a čo sa preto ešte môže stať zdrojom značnej estetickej idealizácie.

Prirodzene, ak hovoríme o špecificky stredoeurópskom konštruktivizme, ide o pohyblivý fenomén. To znamená, že celkom ináč bude vyzerat